

54. Rusça ve Türkçe deyimlerde burun kavramı: Kültürdilbilimsel bir inceleme**Canan PAŞALIOĞLU¹**

APA: Paşalıoğlu, C. (2022). Rusça ve Türkçe deyimlerde burun kavramı: Kültürdilbilimsel bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 840-852. DOI: 10.29000/rumelide.1106160.

Öz

XX. yüzyılın sonlarına doğru dil ve kültür etkileşimini incelemek üzere ortaya çıkan kültürdilbilim, dilbilimin yeni bir bilim dalıdır. Kültürün dildeki yansımalarını inceleyen bu bilim dalı, dil birimleri aracılığıyla toplumun dil bilincini, dil dünya görüşünü, milli değerlerini ve algılarını ortaya çıkarmayı hedefler. Kültürdilbilim bakış açısına göre dil, kültür olgusu olarak ele alınır ve hem kültür öğelerini muhafaza eden hem de aktaran bir birimdir. Rus bilim dünyasında kabul gören dört ekolden biri olan V. N. Teliya ekolü, bir toplumun dünya görüşü ile kültürü hakkında bilgilerin deyimlerde gizli olduğunu savunur ve kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde dil birimleri arasında deyimlerin çözümlenmesi üzerine odaklanır. Atasözleri ve deyimler, bir toplumun dünya görüşü, inanışları, efsaneleri, değer yargıları, kültürü, tarihi, sanatı, gelenekleri ve göreneklere gibi birçok konu hakkında bizlere bilgi veren en önemli kaynaklardan biridir. Bir halkın kültürüne ait izler taşıyan deyimler, o halkın milli-kültürel değerlerine özgün bilgileri geçmişten günümüze muhafaza eder. İnsan vücudunun bölümlerine ait adlandırmalarla oluşturulmuş deyimler her kültürde evrensel ve ulusal değerlere sahiptir. V. N. Teliya ekolünün deyimlere yönelik yaklaşımını benimsediğimiz bu çalışmamızda kültürdilbilim çerçevesinde Rus ve Türk dillerinde 'burun' ögesini içeren deyimlerin kültürel anlamları irdelenecektir. Karşılaştırmalı inceleme yöntemiyle iki farklı dile ve kültüre sahip Rus ve Türk halklarının dil dünya görüşlerindeki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Rus dili, Türk dili, Kültürdilbilim, Kültür kodları, dil dünya görüşü, deyimler

The concept of 'Nose' in Russian and Turkish idioms: A cultural Linguistic analysis**Abstract**

Cultural linguistics, which emerged towards the end of the twentieth century to examine the interaction of language and culture, is a new branch of linguistics. This branch of science, which examines the reflection of culture in language, aims to reveal the language consciousness, language worldview (the linguistic image of the world), national values and perceptions of the society. From the point of view of cultural linguistics, language is accepted as a cultural phenomenon and it is a unit that both preserves and transmits cultural elements. The school founded by V. N. Teliya, one of the four schools accepted in the Russian scientific world, argues that the information about the world view and culture of a society is hidden in idioms and focuses on the analysis of idioms within the framework of cultural linguistics approach. Proverbs and idioms are one of the most important sources that give us information about many subjects such as a society's worldview, beliefs, legends, values, culture, history, art, customs and traditions. Idioms that carry traces of a people's culture preserve information unique to the national-cultural values of that people from the past to the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD (Nevşehir, Türkiye), cananpasali@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1065-0985 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 15.02.2022-kabul tarihi: 20.04.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1106160]

present. Idioms formed with the naming of parts of the human body have both universal and national values in every culture. In this study, in which we adopt the approach of the school of V. N. Teliya to idioms, the cultural meanings of idioms containing the 'nose' element in Russian and Turkish languages will be examined within the framework of the cultural linguistics. The similarities and differences in the linguistic views of the world of Russian and Turkish peoples, who have two different languages and cultures will be revealed through the comparative analysis method.

Keywords: Russian Language, Turkish Language, Cultural Linguistics, Culture Codes, The Linguistic Image of the World, idioms

Giriş

Dilbilim araştırmalarında XX. yüzyılın sonlarından itibaren yapısalcı yaklaşımdan uzaklaşılarak insan, dil ve kültür ile ilgilenen antropolojik yaklaşım benimsenmiştir. Günümüze kadar dil ve kültür etkileşimi sorunu dilbilim araştırmalarında temel konulardan biri olmuştur. Dil ve kültür etkileşimi sorunları üzerine odaklanan kültürdilbilimin temeli Wilhelm Von Humboldt, Boduen de Courtaine, Aleksandr Afanasyeviç Potebnya, Jacob Grimm, Edward Sapir ve Benjamin Whorf gibi araştırmacıların fikirlerine dayalı olarak atılmıştır.

Alman filozof ve dilbilimci W. Humboldt'a göre, bir milletin kültürüne ve dünya görüşüne dil aracılığıyla ulaşılabilir çünkü bir milletin dilini inceleyerek o milletin kültürüne ve dünya görüşüne ışık tutmak mümkündür. İnsanın düşünce tarzı ve dünya ile ilgili algıladıkları belli bir dil tarafından belirlenmektedir. Dil taşıyıcıları bir nesneyi kendi bakış açılarına uygun olarak tarif eder. İnsan, bir kültürün ve dilin içerisine doğar, o dil aracılığıyla karakteri, iç dünyası ve dış çevreye karşı bakış açısı şekillenir. Dil taşıyıcısının unsuru insandır. Kültür, insanla birlikte var olur ve insanın yarattığı her şey kültür kapsamındadır. W. Humboldt'un dil ve kültür etkileşimi hakkındaki düşünceleri başta dilbilim olmak üzere farklı araştırma alanlarında da benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Dili bir toplumun kültürel birikimi olarak gören Alman araştırmacı Leo Weisgerber, gerçeklik ile insan arasında bir ara dünyanın var olduğunu ve bu ara dünya ile toplumların ve dillerin gerçegi farklı yorumladığını belirtir (Özbent, 2013: 56). Dilbilimsel izafiyet hipotezini savunan Sapir ve Whorf ekolüne göre, her birey dünyayı kendi anadiline uygun bir şekilde algılar. Dolayısıyla her dil, kendine özgü bir şekilde gerçegi yansıtır diller arasında dünya görüşleri de farklılıklar gösterir. Sapir-Whorf hipotezine göre dil, bir milletin düşünce tarzını belirler ve gerçegi algılama yetisi ana diline göre değişiklik gösterir (Vardar, 2002: 164).

Dil ve kültür sadece etkileşim içerisinde değildir, aynı zamanda onu koruyan, aktaran ve taşıyan bir aracı konumundadır. Söz konusu düşünceler temelinde yirminci yüzyılın sonlarına doğru dilbilimin ve kültürbilimin keşiştiği noktada yeni bir bilim dalı olarak kültürdilbilim ortaya çıkar. Kültürdilbilimin konumu ile ilgili kültürbilim ve dilbilim açısından iki anlayış vardır. Kültürbilim bakış açısına göre, kültürbilim çalışmalarının bir dalıdır ve bu bakımdan etnografya (etnoloji), kültürel antropoloji, kültür felsefesi, tarihsel kültürbilim çalışmaları ile yakın ilişki içinde düşünölmelidir. Kültürbilim, kültürü bir bir bütün içerisinde ele alır. İlgi alanında olgunun kendisinden ziyade kültürel ve beşeri değeri vardır. Kültürbilim, kültürü bireyin ve halkın tını olarak incelerken; kültürdilbilim, bu tının dil aracılığıyla dışa vurumuna odaklanır. Dilbilimsel bakış açısına göre kültürdilbilimin kökleri W. von Humboldt, W. Wundt, G. Schuchardt ve A.A. Potebnya gibi dilbilimcilerin doktrinleriyle dilbilimsel açıdan bağdaştırılır (Alefirenko, 2016: 35-36). Kültürdilbilim bakış açısına göre her dil taşıyıcısı aynı zamanda o kültürün de taşıyıcısıdır, dolayısıyla dil göstergeleri kültür göstergeleri işlevi görür. Dil birimleri aracılığıyla halk kültürünün izlerini araştırmayı hedefleyen kültürdilbilim, dil-kültür etkileşimini kendine özgü bir

biçimde ele alır. Dilde yansımaları olan mitler, efsaneler, inançlar, ritüeller, kültürel semboller, eğretilmeler, gelenekler ve görenekler kültürdilbilimin araştırma konusudur; kültürel olguları yansıtan dil birimleri ise kültürdilbilimin nesnesidir (Maslova, 2001: 36). Dil aracılığıyla bir ulusun zihin dünyasının kapılarını aralamak ve o ulusun dünya görüşü, inancı, milli mantalitesi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Deyimler, atasözleri, masallar, ninniler, şarkılar gibi dil birimlerinde asırlar boyunca geçmişten günümüze izler bulunur ve kültürdilbilimsel çözümleme ile dil birimlerinde gizli bir biçimde varlığını sürdüren bilgiler gün yüzüne çıkarılır.

Araştırmacı Nikolay Fyodoroviç Alefirenko kültürdilbilimsel inceleme yöntemlerini artsüremli, eşsüremli, yapısalıcı, tarihi, tipolojik ve karşılaştırmalı-tarihsel olmak üzere altıya ayırır. Artsüremli yöntemle, dil birimleri zaman içerisinde çözülür. Eşsüremli yöntemle, adından da anlaşılacağı üzere dil birimleri eşzamanlı olarak incelenir. Yapısalıcı yöntem, kültür nesnelerini parçalara ayırarak aralarındaki ilişkiyi çözmeyi hedefler. Tarihi yöntem, kültür nesnesinin ortaya çıkışını ve günümüze kadar gelişimini araştırır. Tipolojik yöntem ise birimlerin tipolojik özelliklerinin çözümlenmesine odaklanır. Karşılaştırmalı-tarihsel yöntem, farklı kültür birimlerinin ortaya çıkışını ve zaman içerisindeki kendine özgünlüğünü mukayeseli biçimde incelemeye olanak sağlar (Alefirenko, 2016: 39).

Karşılaştırmalı kültürdilbilimsel araştırmalar büyük bir öneme sahiptir. Karşılaştırmalı araştırmalarda farklı dile ve kültüre sahip halkların dünya görüşlerinde ayırt edici önemli bulgulara erişilebilir. Bu tür araştırmalarda dil dünya görüşlerindeki farklılıkların ve benzerliklerin ortaya konması amaçlanır. Deyimlere açıkça yansıyan insan bedeni olgusu çağdaş dilbilimde araştırmacıların ilgisini çeken bir konudur. Anlam ve içerik arasındaki bağıntıların toplamı olan kültür kodları kavramı için birçok farklı tanım yapılmaktadır. Kültürbilim açısından kültür kodları, maddi ve manevi faaliyetlerde gizli göstergelerin ve anlamların toplamıdır. Dilbilimin farklı alanlarında kültürel anlamların taşıyıcısı maddi ve manevi dünyanın göstergeler sistemi olarak ele alınır (Gudkov ve Kovşova, 2007: 9). Viktorya Vladimirovna Krasnıh ise kültür kodlarını “*etrafımızı çevreleyen dünyayı bölen, sınıflandıran, yapılandıran ve değer biçen bir tür görünmez ağ*” olarak yorumlayarak insanlığın en eski düşünce biçimiyle ilişkilendirir ve bu düşüncelerin dilde kodlandığını dile getirir (Krasnıh, 2002: 232). Kültürdilbilimde dil ve kültür işaretleri, dil göstergesi ve kültür göstergesi olmak üzere ayrı göstergeler sistemi olarak kabul edilir. Kültür kodları her ulusun kendi kültürüne özgün biçimde oluşur ve kültürel anlama sahip kültür dilinin göstergeleri olarak somutlaşır. Dolayısıyla bu göstergeler, dilde kültür kodları olarak karşımıza çıkar (Paşalıoğlu, 2016: 93). Araştırmacı Hakan Saraç, Rus bilim dünyasında kültür kodları ile alakalı çalışmaların “*Rus dilbilim ekolünde özellikle kültürdilbilim ve budundilbilim alan uzmanlarınca sıkça işlenmekte ve gelişimi günümüz sosyal bilim dalları sınırları içerisinde devam ettirilmekte*” olduğunu ve bu konuda araştırmalar yapan bilim insanlarının isimlerini “*H.I. Tolstogo, S.M. Tolstoy, Ye. Bart’minskogo, V.N. Teliya, M.L. Kovşova, V.V. Krasnıh, D.B. Gudkov, S.Ne. Nikitinoy, Ye.A. Berezoviça, I.V. Zykovoy, I.V. Zakharenko*” olarak aktarır (Saraç, 2019: 162).

Kültür kodları, eğretilmeler aracılığıyla dilde kendine yer bulur ve insan, hayvan, uzam, zaman, beden, bitki gibi farklı kültür kodları şeklinde sınıflandırılabilir. Bedensel (somatik) kültür kodlarının deyim ve atasözlerindeki kullanımlarının araştırılması ulusların evrensel ve ulusal değerlerini yansıtmaları bakımından önem taşır. Teliya ekolü tarafından deyimler kültürdilbilimsel incelemenin birimi olarak kabul görür. Çalışmamızda M. Ertuğrul Saraçbaşı'nın Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü (Saraçbaşı, 2010), Türk Dil Kurumu'nun çevrimiçi Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (URL-1), V.N. Teliya'nın «*Rus Dilinin Deyim Sözlüğü - Фразеологический словарь русского языка*» (Teliya, 2014) ve A.İ. Fyodorov'un «*Rus Edebi Dilinin Deyim Sözlüğü - Фразеологический словарь русского литературного языка*» (Fyodorov, 2008) kaynak materyal olarak kullanılmıştır. Ayrıca edebi eserler

üzerinden gösterilen örneklerin bazıları ise İlhan Ayverdi'nin Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Ayverdi, 2008), Türk Dil Kurumu'nun genel ağ ortamına aktardığı "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" ile Rusça ulusal derlem «Национальный корпус русского языка» (URL-2) çevrimiçi veri tabanından alınarak kullanılmıştır. Örnekler, deyimlerin kullanım alanlarının ve anlamlarının net bir şekilde gösterilmesi amacıyla verilmiştir.

Türk dilinde 'Burun' kavramı

Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organıdır. İnsan vücudunun her bir parçasının ayrı bir önemi vardır. Bunlardan biri de burundur. Aynı şekilde bedensel kültür kodlarında da burun en önemli işaretlerden ve kodlardan biridir.

Birçok deyimde «burun» sözcüğünün temel anlamı nefes alma işlevi olduğundan bu anlamda kullanılır.

- Burnunun direği kırılmak – çok pis bir koku duymak, pis koku yüzünden rahatsız olmak
- ❖ *Örnek: "Tezek kokusu burnumun direğini kırmuş, ciğerime işlemiştir." (B. R. Eyuboğlu) (URL-1)*
- Burnuna toprak kokusu gelmek – ölümü önceden haber veren belirti

Toprak kokusu Türk kültüründe ölümü çağırıştır. Kişi öldükten sonra toprağa gömülür, insan ve toprak bir bütün olur. Etrafa yayılan toprak kokusu geride kalanlara onların da bir gün öleceğini ve gömüleceğini anımsatır. Ayrıca Türk kültüründe ölecek kişinin ölüm anının gelmesinden önce hissetmeye başladığına inanılır. Azrail rüya yoluyla ya da başka surette ölecek kişiye görünür, ona önceden haber verir ya da yakın zamanda öleceğine dair alametler gösterir.

Burun en hassas organlarımızdan biridir. Bir yere çarptığımızda en çok acıyan, soğukta en çok üşüyen, hastalık esnasında en hızlı etkilenen organımızdır. Yukarıdaki deyimlere bakıldığında "burnundan yakalamak" deyiminin ana dili Türkçe olmayan biri tarafından algılanması çok zor değildir. Bu deyim gerçek anlamında yorumlandığında bir kişinin özgür iradesiyle hareket etmesinin kısıtlanması anlamını taşır. Altında yatan anlam ise bir kişiyi yönetim altına almaktır. Yaşanılan olaylarda hissettiklerimiz fiziksel olarak dışarıya da yansır. Kişi üzüntülüysen ve ağlıyorsa bu fiziksel olarak burnunu da etkiler. Bu tür duyguların dışarı yansması burun sözcükleriyle oluşturulmuş deyimlerde de bulunmaktadır:

- Burnu sızlamak – duygulanmak
- ❖ *Örnek: "Bir eski, harap, iki odalı ev olsa insan bir gün olsun burnunun direği sızlayarak hatırlar, keşke satmasaydık der." (Ergun Göze) (Ayverdi, 2008).*
- Burnunda tütme – çok özlemek
- ❖ *Örnek: "Karım bana bu resmini söz kestiğimiz vakit vermişti. O zamandan beri cüzdanımda saklarım ve burnumda tüttüğü sıralarda çıkarır çıkarır bakarım." (Ethem İzzet Benice, Yosma) (Saraçbaşı, 2010).*

Burnunda tütme deyimini birini çok özlemek anlamına gelir. Türk kültüründe her insanın kendine özgü bir kokusu olduğuna inanılır. Yeni doğmuş bebekler ziyaret edildiğinde ziyaretçiler tarafından kokusu

mutlaka içine çekilir. Bebeklerin güzel kokması “cennet kokulu” olarak ifade edilir. Anne-çocuk, karı-koca, baba-oğul gibi kişilerarası ilişkilerde de koku önemli bir yere sahiptir. Çiftler ayrı yerlerde yaşadıkları takdirde kokularının sindikleri eşyaları, giysileri birbirlerine bırakmaktadırlar. Bu şekilde kişi yokken eşyasına sarılıp onun kokusuyla özlem giderilmeye çalışılır. Duygu durumu ile alakalı bakıldığında bir durum karşısında verilen tepkilerin burun sözcüğünü içeren deyimlerle ifade edildiği görülür:

- Burun kıvrırmak – önem vermemek, küçümsemek, beğenmemek
- ❖ *Örnek: "Her gün daha kötüye gidiyor durumumuz... Para yok arkada!... Recep Bey o bakkal atelyeye talip olmuş... biz burun kıvrıyoruz. Neyimize güvenerek. " (Selim İleri, Kırık Bir Aşk Hikayesi) (Saraçbaşı, 2010).*
- Burun bükmek – beğenmemek, küçümsemek
- ❖ *Örnek: "...şöyle demiştim, böyle yapmıştım, diyene burun büker." (Y.K. Beyatlı) (URL-1).*

Burun sözcüğünü içeren deyimler mecaz yollarla çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Örneklere bakıldığında;

- Burnundan yakalamak – birini yönetimi altına almak, kaçamak bulamayacağı duruma getirmek
- ❖ *Örnek: "Doktor seni burnundan yakaladım. Artık elimden kurtulamazsın. Bu fırsat bir kere daha gelmez. " (Ethem İzzet Benice, Yosma) (Saraçbaşı, 2010).*
- Burnuna koymak – aldırış etmek, göz önünde tutmak, kale almak
- ❖ *Örnek: "Oğlan mahalle arkadaşlarıyla samimi idi. Kızsa ne anasını ne babasını ne de kardeşlerini burnuna kor, bu mahalle ve bu mahalleliden nefret ederdi. " (Orhan Kemal) (URL-1).*
- Burnuna halka takmak – birini istediği gibi yönetmek
- Burnundan solumak – çok öfkelenmiş olmak
- ❖ *Örnek: "...Baba ile Sabahat girerler. İkisi de öfkeli, burnularından soluyorlar. Bir süre hışımla bakışrlar." (Müjdat Gezen, Gırgıriye) (Saraçbaşı, 2010).*

Yukarıdaki deyimlerin anlamlarına bakıldığında burun ögesi üzerinden somutlaştırma ve benzetme yapıldığı net bir şekilde görülür.

Türk kültüründe burun şekli insanların karakterlerini belirlemeye yönelik bir gösterge olmuştur ve deyimlerde buna yönelik ifadeler karşımıza çıkmaktadır:

- Burnu büyük – kendini beğenmiş, kibirli, büyüklenen kimse
- ❖ *Örnek: "Burnu büyüklerden demokrasiye ancak zarar gelir." (H. Taner) (URL-1).*

- ❖ *Örnek: "Dedem... Çok burnu büyükmüş. Kimselere yüz vermez, akraba kızlarını falan hiç beğenmezmiş."* (Nezihe Meriç, Alacaceren) (Saraçbaşı, 2010).
- Burun şişirmek – kibirlenmek
- Burnundan ötesini görmemek – kendini çok beğenmek
- Burnundan kıl aldurmamak - kendisine söz söyletmemek, çok huysuz ve kibirli olmak
- ❖ *Örnek: "Herkesle konuşmuyordu artık, insanlardan nefret ediyordu, hizmetçilerden, uşaklardan öğreniyordu, konuştuğu kimselere tepeden bakıyordu, kısacası burnundan kıl aldurmuyordu."* (Melih Cevdet Anday, Aylaklar) (Saraçbaşı, 2010).
- Burnunun dikine gitmek – başkalarının öğütlerini dinlemeyerek kendi bildiği gibi davranmak, kimsenin sözünü dinlememek
- ❖ *Örnek: "Soruların yanıtlarını buldum mu ne gezer ama nedense aptal kafam burnunun dikine gitmeyi sürdürdü."* – (A. Ümit) (URL-1).
- Burnundan düşen bin parça – asık suratlı
- ❖ *Örnek: "...Garçadık yan kapı açılır, kondüktör dalandı... Elinde zımbayı cark, cark ettirerek: 'Biletis!.. Biletis!..' Öyle bir kurum, adalet ki burnundan düşen bin parça..."* (Sermet Muhtar Alus, İstanbul Yazıları VII) (Saraçbaşı, 2010).

Türk toplumunda burnunu havaya kaldırıp o şekilde konuşan insanlar genelde kibirli olarak kabul görür. En ufak eleştiriye açık olmayan, kendisine olumsuz hiçbir yorum yapılmasını istemeyen insanlar için *burnundan kıl aldurmamak* deyimini kullanılır. *Burnunun dikine gitmek* deyiminde burun kişinin duruş pozisyonunu andırır. Kişi kendisine söylenenleri dinlemediğinde başını hiçbir yöne doğru çevirmeden kimseye kulak asmadan kendi kararını uygular. Kibir bildiren bir başka ifade ise *burnu Kaf dağında* deyimidir.

- Burnu Kaf dağında – çok kibirli, herkese yukarıdan bakan
- ❖ *Örnek: "Her önüne çıkanla konuşmayan, bir iki arkadaşının dışında kimseyi beğenmeyen... Burnu Kaf dağında, gururlu bir kızdı."* (Muzaffer Buyrukçu, Kavga) (Saraçbaşı, 2010).

Bilindiği üzere Kaf, bir dağın adıdır. Kudret sahibi anlamını taşır. Mitolojik bir öge olan Kaf dağı bilindiği üzere masalarda sıkça geçer. İnanışa göre melekler, insanlara zarar veren kötü ruhları, yani cinleri ve şeytanları, zincirleyerek bu dağın arkasına atmaktadır (URL-3). Halk arasında da çok büyük, ucu bucağı olmayan bir yer adı olarak kullanılır. Bundan dolayı da kimsenin ulaşmasının mümkün olmadığı bu dağ, büyüklük taslayan ve kibirlenen insanlar için bir simge haline gelir. Böylelikle bir insanın tutumu bir imgeden yararlanılarak dil bilincinde yer alır.

- Çiçeği burnunda – çok yeni
- ❖ *Örnek: "Bu kitabı ilk okuduğumda, çiçeği burnunda bir fakülte mezunuydum."* (Adalet Ağaoğlu) (URL-1).

- ❖ *Örnek: "Renk renk, çeşit çeşit haberler çıkarır, girdiği meclisi tavı geçmemiş, çiçeği burnunda havadislerle ağzına baktırdı." (Samiha Ayverdi) (Ayverdi, 2008).*

Bir işe yeni başladığında ya da bir konuda tecrübesiz olduğunda kullanılan bir deyimdir. Sebze ve meyveler için taze anlamında kullanımı da mevcuttur. Deyimde geçen çiçek aynı zamanda sivilceyi simgelemektedir. Türk kültüründe insan bedeninde ortaya çıkan sivilce yerine güzelleme yapılarak çiçek denilmektedir. Burun ögesiyle oluşturulan deyimlere bakıldığında karşımıza çıkan bir diğer anlam mesafe ile ilgilidir.

- Burnuna girmek – Birinin yanına çok yaklaşmak, iyice sokulmak
- ❖ *Örnek: "Halim, burnuna bile girse, Korkut'u inatla görmezlikten geliyor. " (Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*) (Saraçbaşı, 2010).*
- Burnundan ayrılmamak – Birinin yanından gitmemek, uzaklaşmamak
- ❖ *Örnek: "Demesin ki gece gündüz kızın burnundan ayrılmıyor. " (M.Ş. Esendal) (URL-1).*
- Burun buruna – birine çok yakın ve yüz yüze
- ❖ *Örnek: "Ama senden ayrılmak isteyişim bu yüzden değil. Bir insanla burun buruna yaşamak sıkıyor beni... Herkesten uzaklaşmak istiyorum. " (Melih Cevdet Anday, *Aylaklar*) (Saraçbaşı, 2010).*
- Burun buruna gelmek – beklenmedik bir anda karşılaşmak
- ❖ *Örnek: "Karşı kompartımanın camı açıldı, bir insanla burun buruna geldik." (Sait Faik) (Ayverdi, 2008).*

İncelenen deyimlerde görüldüğü üzere biriyle çok yakın olmak, neredeyse iki kişinin burunlarının birbirine değecek kadar yakın mesafede olma anlamları vardır. Burun, yakınlık ölçme birimini simgelemiştir.

- Burnundan fitil fitil gelmek – elde ettiği güzel şey, arkasından gelen üzüntüler dolayısıyla kendisine zehir olmak
- ❖ *Örnek: "Sabahki o tath eğlentiler şimdi fitil fitil burnumdan gelmeye başladığı için bugün buralara geldiğime bin kere pişman oluyordum." (Osman Cemal Kaygılı) (URL-1).*

Nankörlük ya da ihanet durumunda kullanılan bu deyimde fitil ağırlık ölçü birimi anlamı taşımaktadır. Dirhem dörtte birine 'denk', dengin dörtte birine 'kırat', kıratın dörtte birine de 'fitil' denildiğini aktaran İskender Pala, dirhem kesirlerinden biri olarak fitilin bir damla kan ağırlığında olduğu yorumunda bulunur (Pala, 2005: 47).

Rus dilinde ‘Burun’ kavramı

Rusça deyimlerde *burun* sözcüğünü incelediğimizde temel anlamı dışında karşımıza yakınlık bildiren anlam çıkmaktadır:

- *Нос к носу – nos k nosu – burun buruna*
- ❖ *Örnek: "Выходя из-за угла, он столкнулся носом к носу к комендантом и, разумеется, начал быстро застѣгиваться. (Воспоминания Теобальда) ‘Köşeden çıktığında komutanla burun buruna geldi ve tabii ki, hemen düğmelerini iliklemeye girişti.’" (Teliya, 2014).*

Türkçede de aynı şekilde kullanılan burun buruna deyimini, birinin başka biriyle beklemediği bir anda çok yakın şekilde karşı karşıya kalması, neredeyse iki kişinin burunlarının birbirine değecek kadar yaklaşması anlamını içerir. Deyimde insanın iç ve dış dünyasına yönelik karşıtlık imgesi bulunmaktadır. Yüz kısmının önünde bulunan burun, insanın iç ve dünyasının sınırında bulunan kültürel dayanak noktalarından biridir. İki kişinin karşılaşmasında azami yakınlığın mesafesini bildiren bir ölçü olarak algılanmaktadır (Gudkov ve Kovşova, 2007: 228).

- *Не видеть дальше своего носа - Ne videt dalşe svojego nosa - Burnunun ucunu görememek*
- ❖ *Örnek: "Заметим насчёт суживания круга внимания – это как раз тот редкий случай, когда не видеть дальше своего носа полезно. (В.Леви, Матер Жизни: конкретная психология) ‘Dikkat çemberi hususuna dikkat edelim. Burnunuzun ötesini göremediğiniz nadir anlardan biridir bu.’" (Teliya, 2014).*

Görünen bir şeyi fark edememek anlamına sahip olan bu deyim az sonra gerçekleşeceği kesin olan bir durumu da önceden görememek ya da tahmin edememek minvalinde kullanılır. Görüldüğü üzere *burun* uzağı ve yakını ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bir zıtlık söz konusudur. Uzaklık ve yakınlık kavramları bu deyimde net bir şekilde ortaya konulmuştur. Yakınlık insanın iç dünyasıyken uzaklık dış dünyayı temsil etmektedir. Kendi içine kapalı insanlar da dış dünyada neler olduğuna dair bir fikre sahip değildirler. *Дальше носа-dalşe nosa*, yani, *burnundan daha ilerisi* denirken burada kast edilen dış dünyaya dair ileri görüşlülüktür. Ayrıca görme yetisine de gönderme bulunmaktadır. Ufku dar olan insan aynı zamanda dar görüşlü olarak yansıtılmıştır. Dar görüşlü insanlar da önceden görme yetisine sahip değildirler (Teliya, 2014: 462).

- *Вешать/повесить нос – veşat/povesit nos – içi kararmak, ümitsizliğe düşmek*
- ❖ *Örnek: "Девочки сразу присмирели, повесили носы. Они знали, что мальчики будут восторгаться Алиной, а соперничать с ней бесполезно. (А. Алексин, Мой брат играет на кларнете) – ‘Kızlar hemen suspus oldular, ümitsizliğe düştüler. Oğlanların Alina’ya hayran kalacaklarını biliyorlardı. Onunla rekabet etmek faydasızdı.’" (Teliya, 2014).*

Türkçeye kelimesi kelimesine burnunu asmak olarak çevirebileceğimiz bu deyimde bir durum karşısında yaşanan üzüntünün dış görünüşte ortaya çıkması söz konusudur. Bir başarısızlık, geçimsizlik ya da hoşnutsuzluk sonucunda duygusal çöküntü yaşandığında bu deyim kullanılır. Deyimde jest ve mimiklerin bir ifadesi olan burun kültürün bedensel koduyla ilişkilidir ve beden metaforunun yansıması bulunmaktadır (Teliya, 2014: 114). Türkçedeki *yüreği kararmak* deyimleriyle eş anlamlıdır.

- *На носу – na nosu - Yakın zamanda*
 - ❖ *Örnek: "И вишне́вый сад, и землю необходимо отдать под дачи, сделать это теперь же, поскорее – аукцион на носу! (А.П.Чехов. Вишне́вый сад) 'Vişne bahçesini de çiftliği de yazlık ev yarımı için vermelisiniz, hem de bunun hemen yarmalısınız. Müzayede çok yakında olacak!'" (URL-2).*

Bir olayın çok yakın zamanda mutlaka gerçekleşecek olması anlamını taşıyan bu deyimde uzaklık ve yakınlık bildirimini bulunmaktadır. Hem zaman hem de mesafe anlamını barındırdığı görülmektedir. Türkçe *eli kulağında* deyimiyile aynı anlama gelmektedir. Uzam ve zaman metaforu bulunan bu deyimde kişinin yüzü geleceği, arka kısım ise geçmişini simgelemektedir (Gudkov ve Kovşova, 2007: 230).

- *Водить за нос - vodit za nos - aldatmak, kandırmak*
 - ❖ *Örnek: "На самом деле он был человеком самовлюбленным и эксцентричным, его легко было водить за нос и легко повергнуть в страх. (Борис Носик. «Кто ты? – Майя» // «Звезда») 'Aslında kendini beğenmiş ve eksantrik bir insandı, onu kolayca korkutmak ve kandırmak kolaydı.'" (URL-2).*
 - ❖ *Örnek: "Нужно сказать честно, в чем дело, а не водить за нос и отделываться обещаниями. (Юрий Трифонов. Утоление жажды) 'Boş vaatlerle kandırmaı bırakıp işin aslımı dürüstçe söylemek gerek.'" (URL-2).*

Burnundan çekmek ya da *burnundan çekip götürmek* şeklinde bire bir çevirebileceğimiz bu deyim bir kimseyi yalan sözlerle kandırmak ya da tatlı vaatlerle oyalamak anlamına gelir. Bu deyimın kaynağı eski bir geleneğe dayalıdır. Ayıların kullanılarak yapıldığı çingene gösterilerinde, ayının burnunun ucundaki halkaya ip bağlanır ve ayı bu iple yönetilir. Ayının otur, kalk gibi yönergeleri anladığını sanan seyirciler ise, çingenenin iple ayıyı yönettiğinden haberdar değildir. Bir kandırmaca olduğu anlaşıldıktan sonra zamanla *vodit za nos* deyimine birilerini kandırmak anlamı yüklenmiştir (Fyodorov, 2008: 83).

- *Утереть/утирать нос – Uteret/utirat nos – üstünlük sağlamak, yenmek*
 - ❖ *Örnek: "«Реал» же, напротив, имеет все шансы снова утереть нос «Барселоне» и компании в чемпионате Испании. (Павел Абаренов. Ждем супердерби // «Вечерняя Москва», 2002.04.11) – 'Real, aksine, İspanya şampiyonasındaki takımı ve Barselona'yu tekrar yenme şansına sahip.'" (URL-2).*

Uteret/utirat nos deyimini kelimesi kelimesine çevirdiğimizde karşımıza burnunu silmek ifadesi çıkmaktadır. Fakat bu deyim bir kişinin ya da grubun başka bir kişiye ya da gruba bir müsabakada üstünlük elde etmesi anlamını taşımaktadır (Fyodorov, 2008: 710). Anlamsal açıdan Türkçe 'galebe çalmak' 'hezimete uğratmak' deyimleriyle benzerlik göstermektedir.

- *Держать нос по ветру – Derjat nos po vetru – kendini mevcut koşullara göre ayarlamak*
 - ❖ *Örnek: "Но даже они вынуждены держат нос по ветру, при каждом удобном случае подчеркивая верность президенту. (Сергей Мигалин. Партийные хамелеоны // «Независимая газета», 2003.06.01) – 'Ama onlar bile her fırsatta başkana olan bağlılıklarını vurgulayıp şartlara uygun hareket etmek zorunda kalıyorlar.'" (URL-2).*

- ❖ *Örnek: "Он имел неплохие связи в Кремле, внимательно следил за сложными изгибами «генеральной линии», вовремя разоблачал своих друзей, попавших в опалу, и вообще, как говорится, умел держатъ нос по ветру. (Юрий Елагин. Укрощение искусств) 'Kremlin'de iyi bağlantılara sahipti, "ana çizginin" karmaşık kıvrımlarını yakından takip etti, zamanında gözden düşen arkadaşlarını ifşa etti ve genel olarak dedikleri gibi, devrin adamıydı, zamana göre nasıl hareket edeceğini biliyordu.' " (URL-2).*

Burnunu rüzgâra doğru tutmak olarak kelimesi kelimesine çevirebileceğimiz bu deyim kişinin bir durumun veya ortamın gidişatına göre hareket etmesi anlamı taşır. Koşullara uygun davranan ya da kendi çıkarları uğruna kendinden ödün veren kişiler için kullanılır. Deyim, önceleri sadece denizciler tarafından kullanılır ve deyimde geçen «burun» geminin burnuna aittir. Fakat günümüzde bu deyim hayvanın durduğu pozisyonu çağrıştırmaktadır. Hayvanlar da bir koku yakalamaya çalıştığında, burnunu rüzgârın estiği yöne doğru tutmaktadır. Deyimin temelinde güvensizlik, ihanet anlamları vardır (Teliya, 2014: 171). Türkçedeki "Еууам ағасы/еууам реиси/еууам ефендисі" deyimine eşdeğer bir ifadedir.

- *Совать/Сунуть нос – sovatsunuts nos – birinin işine müdahale etmek, burnunu sokmak*
- *Örnek: "Николай Николаевич не послушался, а попробовал сунуть нос на улицу, но через минуту вернулся. Он сказал, что из переулка нет выхода, по нему свищут пули. (Борис Пастернак, Доктор Живаго) – 'Nikolay Nikolayevič laf dinlemedi, sokağa çıkmayı denese de bir dakika sonra geri döndü. Sokaktan çıkışın olmadığını ve her tarafta mermilerin vızıldadığını söyledi.' " (URL-2).*
- *Örnek: "Если в документах будет написано, что отца нет, а потом он появится, обязательно найдутся доброжелатели, которые сунут нос не в своё дело и начнут язык распускать. (А. Маринина, Имя потерпевшего - смерть.) – 'Eğer evraklara babasının olmadığı yazılır ve sonradan başkalarının işine burnunu sokan biri çıkarsa ki böyle hayırsever birileri hep bulunur, o zaman dilden dile yayılmaya başlar.' " (Gudkov ve Kovşova, 2007).*

Başkasının işine karışmak anlamına sahip olan bu deyimde çoğunlukla bir kimse hakkı olmayarak alakası olmayan bir işe girer. Söz konusu kişi merakını gidermek amacıyla başkalarının özel hayatını öğrenmeye çalışır ve bu durum karşı tarafı rahatsız eder. Bu tür rahatsız edici hareketlerde bulunan, üstüne vazife olmayan işlere karışan kişiler için *совать нос-sovats nos* deyimini kullanılır. Türkçedeki *burnunu sokmak* deyimine eşdeğerdir. Bu deyim ayrıca Rus dilinde müstehcen anlam içerir. Deyimdeki burun erkek cinsel organını temsil eder ve erkekler arasında kullanılan bir argodur (Teliya, 1995: 65).

- *Оставлять/оставить с носом – ostavlyat /ostavit s nosom - ortada beş parasız bırakmak, kandırmak*
- *Оставаться/остаться с носом – ostavatsya/ostatsya s nosom – eli boş kalmak, aldatılmak*

Burnuyla ortada bırakmak / burnuyla ortada kalmak olarak kelimesi kelimesine çevirebileceğimiz bu deyimde *burun* boş vaadi temsil etmektedir. Verilen vaatlerle karşı tarafı kandırarak maddi zarara uğratan ya da karşı tarafın planlarını bozarak gerçekleşmesine mani olan kişiler için kullanılan bir deyimdir. Ayrıca bu deyim müstehcen anlamda kullanılır ve *burun* erkek cinsel organı anlamını taşır.

Folklor metinlerinde de yansımaları bulunan halk inanışına göre, burun ile erkek cinsel organı arasında uzunluk bakımından doğrudan orantılı bir bağ bulunmaktadır (Gudkov ve Kovşova, 2007: 235).

- *С нос – s nos – kişi başı, her birinden*
- *На нос – na nos – kişi başı, bir kişi*
- ❖ *Örnek: "Насчитали около 300 миллионов долларов – это по шестьдесят рублей на нос среднему россиянину. (Олег Перов. Градусы // «Вечерняя Москва», 2002.06.13) – 'Yaklaşık 300 milyon dolar saydılar - ortalama bir Rus için kişi başına altmışar ruble demek.'" (URL-2).*

'Burun' üzerinden kişileştirme yapılan deyimde kişi başına ya da kelle başına anlamı bulunur (Fyodorov, 2008: 419). 'Burun' sözcüğüne kişinin kendisi anlamı yüklenmiştir.

- *Зарубить на носу – zarubit na nosu – hatırında tutmak, hiç unutmamak, aklından çıkarmamak*
- ❖ *Örnek: "Ты, Ефим, и себе заруби на носу, и всем тут скажи – ежели да я услышу про нее какое-нибудь похабное слово – поленом по башке (Максим Горький – Фома Гордеев) – 'Yefim, aklının bir köşesine yaz ve buradaki herkese söyle- onun hakkında ağza alınmaz herhangi bir laf duyacak olursam odunla kırarım kafanızı.'" (URL-2).*

Burnuna kertik açmak olarak kelimesi kelimesine tercüme edebileceğimiz bu deyim tehditkâr bir tavırla genelde karşı tarafı kınayan ya da olumsuz bir ifadeyle kullanılır (Yarantsev, 1997: 195). Deyimin kökleri Rusların okuma yazma bilmedikleri zamana dayanmaktadır. Rivayete göre, ticaret yapıldığında herkesin yanında taşıdığı bir ahşap levha vardır. Satılan ya da alınan malın unutulmaması için o levhaya her mal için bir kertik atılır. Burun anlamına gelen нос/nos ifadesinin kertik atılan tahta olduğu düşünülür (Şanskiy, 2001: 81). Günümüzde ise gerçek anlamını yitirip mecaz anlamda kullanılır. Türkçe *aklının bir köşesine yazmak* deyimiyile eş anlamlıdır.

- *Воротить нос – vorotit nos – beğenmemek, küçümsemek*
- ❖ *Örnek: "Хорошие деньги платим, чего ж ты нос воротишь? (М. Шолохов – Тихий Дон) - 'İyi para veriyoruz, ne diye burun kıvrıyorsun?'" (Yarantsev, 2007: 665).*
- *Задирать нос – zadirat nos – kibirlenmek*
- ❖ *Örnek: "Он успел снискать себе всеобщее уважение в городе тем, что не задирал носа и не гордился (Салтыков-Щедрин. Помпадуры и помпадуриши) – 'Övünmeyip kibirlenmediğinden şehirde herkesin saygısını kazanabildi.'" (Fyodorov, 2008: 239).*

Döndürmek, kıvrırmak anlamlarına sahip *vorotit* fiiliyle bir araya gelerek oluşan *воротить нос-vorotit nos* deyimini *burnunu döndürmek, kıvrırmak* olarak bire bir tercüme edilebilir. Asıl anlamı beğenmemek olan Rusça *воротить нос-vorotit nos* deyimini Türkçe *burnu kıvrırmak* deyimiyile eş değerdir. Kibirlenmek, kendini önemli ve üstün görmek anlamına gelen Türkçedeki *burnu büyümek* deyimiyile ise Rusça *задирать нос-zadirat nos* deyimini semantik açıdan eş anlamlıdır. Türkçe deyimlerde olduğu gibi

burnun şekli ve yönü ile duygu durumu ile alakalı ifadeler görüldüğü üzere Rusça deyimlerde de bulunmaktadır.

Sonuç

Yapılan incelemede kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde burun ögesini içeren deyimler üzerinden kültürün dildeki yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Karşılaştırma inceleme yöntemiyle iki farklı dile ve kültüre sahip Rus ve Türk halklarının dil dünya görüşlerindeki benzerlikler ve farklılıklar olduğu görülmüştür. *Burun* ögesi içeren Türkçe deyimlere baktığımızda yüklenen kültürel anlamları

- Nefes alma duyusu
- İnsan karakteri
- Kişileştirme
- Öfke, kızgınlık, beğeni, kibir gibi duygu durumu
- İnsan karakteri ve mesafe olarak sıralayabiliriz.

Rus kültüründeki bedensel kültür kodlarından burun kavramının taşıdığı anlamları ise

- Nefes alma duyusu
- İnsanın iç dünyasının sınır kapısı
- Zaman kavramı
- Mesafe kavramı
- Aldatma, hile
- Kişileştirme, insan karakteri
- Duygu durumu ve erkek cinsel organı olarak sayabiliriz.

Karşılaştırma şekilde ele aldığımız bu çalışmada Türkçe deyimlere yüklenen kültürel anlamların Rusça deyimlerde de var olduğu görülmüştür. Yakınlık-uzaklık anlamını barındırması bakımından burun ögesinin Rus ve Türk dil dünya görüşlerinde ortak bir kod kültürü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Duygu durumunu bildiren deyimler değerlendirildiğinde beğeni ile ilgili ifadenin Rus dil dünya görüşünde mevcut olduğu görüldü. Buna karşılık öfke, pişmanlık, beğeni, kibir gibi duygu durumunu bildiren ifadelerin fazlalığı ise Türkçe deyimlerde oldukça dikkat çekmektedir. Rusça deyimlerde yer alan insanın iç dünyasının sınır kapısı, zaman kavramı, aldatma ve şehvete yönelik erkek cinsel organı ile ilgili kültürel anlamların Türk dil dünya görüşünde bulunmadığı çıkarımına varılmıştır.

Kaynakça

- Alefirenko, N. F. (2016). *Lingvokulturologiya. Tsennotsno-Smslovoye Prostranstvo Yazıka*. Moskva: Flinta
- Ayverdi, İ. (2008). *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı
- Fyodorov, A.İ. (2008). *Frazeologičeskiy slovar russkogo literaturnogo yazıka*. Moskva: Astrel
- Gudkov, D. B. ve Kovşova, M. L. (2007). *Telesny kod russkoy kulturi*. Moskva: Gnozis
- Krasnıh, V. V. (2002). *Etnopsiholingvistika i Lingvokulturologiya*. Moskva: Gnozis
- Maslova, V. M. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya
- Özbent, S. (2013). Sözlüksel Alan Teorisi ve Çeviri. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 1(2), 55-66.
- Pala, İ. (2005). *İki Dirhem Bir Çekirdek*. İstanbul: Kapı
- Paşalıoğlu, C. (2016). Rusça ve Türkçe Deyimlerde 'Baş' ve 'Göz' Kavramları (Kültürdilbilimsel Çözümleme). *International Congress on Social Sciences*. Antalya, 92 – 104.
- Saraç, H. (2019). Bir milletin kültürel belleğinin şifreleri: Kod kültürleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. (Ö6), 157-169. DOI: 10.29000/rumelide.648467
- Saraçbaşı, M. E. (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I. Cilt*. İstanbul: Yapı Kredi
- Şanskiy, N. M., Zimin, V. İ. ve Filippov, A. V. (2001). *Şkolny frazeologičeskiy slovar russkogo yazıka. Znaçeniye i proishoşdeniye slovosocetaniy*. Moskva: Drofa
- Teliya, V. N. (1995). *Slovar obraznıh virajeniy russkogo yazıka*. Pod. Red. V. N. Teliya. Moskva: Oteçestvo
- Teliya, V. N. (2014). *Bolşoy Frazeologičeskiy Slovar Russkogo Yazıka*. Otv. Red. V. N. Teliya. Moskva: Ast-press kniga
- URL-1: *Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- URL-2: *Natsionalny korpus russkogo yazıka*. Erişim adresi: <https://ruscorpora.ru/new/>
- URL-3: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kafdağı>
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual
- Yarantsev, R.İ. (1997). *Russkaya Frazeologiya. Slovar-Spravoçnik: Ok. 1500 Frazeologizmov*. Moskva: Russkiy Yazık